

Suggestions for Correcting Asadi's *Shahnameh* (*Zarrinqabaname*)

Behzad Atooni*

Abstract

Asadi's *Shahnameh* (*Zarrinqabaname*) is one of the longest epic poems putting aside Ferdowsi's *Shahnameh*, which deals with the heroism of Zarrinqaba and the Rostam family in the era of the Prophet Suleiman (Solomon) and the kingdom of Kaykhosrow. The author of this poem and the time of its composition are unknown, but based on stylistic evidence, it can be guessed that this work was written after the ninth century. The familiarity of epic literature researchers with the manuscript version of this poem goes back to recent years; in 2014, this work was published with the introduction, correction and commentary of Sajjad Aidenloo (a researcher of epic literature). The publication and introduction of this nearly-unknown poem by Sajjad Aidenloo is an important and valuable job that makes the scope of research in the field of heroic texts by researchers in this field wider and more accurate. Since the researchers of epic literature need revised and elaborate texts, the author of this study offers some suggestions in reviewing some parts of this book to be examined and used in later editions of this work.

Introduction

Asadi's *Shahnameh* (*Zarrinqabaname*) is one of the less-known heroic-folk poems that, according to its corrector, was written in the Safavid era. The manuscript version of this poem has apparently not been known to any of the early epic scholars. Prior to the publication of this poem, for the first time in 1994, Soltani Gerd Faramarzi, in his book *Simorgh*, in the realm of Iranian culture, briefly introduced it.

Zarrinqabaname, with 23123 couplets, is the longest published poem after Ferdowsi's *Shahnameh*. In this poem, Solomon (Suleiman) the Prophet sends an envoy named Zarrinqaba to the court of Iran during the reign of Kaykhosrow and asks him to invite the king and the Persian heroes to the religion of God. Zarrinqaba, who is an iron hero, comes to Iran with an army of elves and fairies and captures a number of Iranian heroes. Kaykhosrow gets help from Rostam, who is in India. Rostam hastens to Iran and then to the court of the Prophet Solomon. In the court of Solomon, Rostam answers the religious questions asked and satisfies Solomon. The Prophet of God instructs Rostam to imprison the demon Efrīt on Qaf Mountain. Rostam is initially caught in the spell of the Efrīt, but finally frees himself and imprisons her and brings her to Solomon. During Rostam's battle with demons of Mount Qaf, seven divisions from India, China, Mazandaran, Rome, etc., are fighting the Iranian division and a number of Rostam's descendants. At the end of the poem, Rostam defeats the enemies and finally defeats Zarrinqaba, his grandson and Jahangir's son. The end of the story leads to peace and reconciliation.

The name and address of the poet are not mentioned in the text, but in the version of the National Library and in the second manuscript of the Library of the Parliament, the name of the poet is mentioned as "Asadi".

The poem of *Zarrinqabaname* has been corrected in recent years by Sajjad Aidenloo, a hardworking researcher on epic literature.

Aidenloo has used the following three manuscripts correcting *Zarrinqabaname*:

1- The manuscripts of the National Library of Iran, numbered 1609, which is the basis for the correction of the poem of *Zarrinqabaname* and is marked with the abbreviation "ک". This copy was written by a scribe named Mohammad Baqer Qazvini on 5 Shawwal 1271 AH in Lahijan.

2- The first copy of the Library of the Parliament, which is registered under number 1170. This version is marked in the correction of the poem of *Zarrinqabaname* with the abbreviation "م".

3- The second manuscript of the Library of the Parliament with the abbreviation "م ا" numbered as 13581.

Since the version of the National Library with the abbreviation "ک" is older and more authentic than the other two versions, it is taken as the basis for correcting *Zarrinqabaname* along with two

* Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Humanities, University of Ayatollah Borujerdi, Boroujerd, Iran (Corresponding Author Email: Behzad.atooni@abru.ac.ir)

other versions.

Materials and Methods

One of the important trends in the last few decades has been the correction of poetic and prose epic texts that are part of the heritage in epic literature. *Zarrinqabaname* is also one of these epic texts that can be taught as a textbook on 'Persian Epic Texts' and 'Research in Versions and Corrections of Epic Texts' in the PhD course on epic literature. Since such sources need accurate and complete correction, the author of this study considers the method of scientific-critical correction and offers suggestions that a proofreader can use in the second edition. فاصله حذف شود. The present research was done using the descriptive-analytical method, known as the library method.

Discussion

The points that need to be considered in the correction of *Zarrinqabaname* are the following:

- 1- The time of composing the poem: As the time of composing *Zarrinqabaname* is probably from the early ninth century AH to the beginning of the Qajar dynasty, it is better to reconsider the exact time of composing this poem in the tenth century.
- 2- Modifying the titles and their exact placement: In the printed version of *Zarrinqabaname*, nearly most of the titles are not in their original place and this confuses the readers. Therefore, it is necessary to modify each of the titles and put them in their original place.
- 3- Correct recording of verses: In *Zarrinqabaname* edited by Aidenloo, there are verses that have apparently not been recorded and corrected properly and the text needs to be revised.
- 4- Printed errors: One of the most important issues that should be considered in the next editions of *Zarrinqabaname* is to eliminate many typographical and printed errors.
- 5- Interpretation and explanation of words and verses: In the comments on *Zarrinqabaname*, in some cases, the meanings of words and verses are presented which, in the opinion of the author, need to be revised.
- 6- Editing the verses: In correcting *Zarrinqabaname*, in many cases, the rules of correctness have not been observed and in the places where these rules have been used, sometimes they have not been used correctly.

Conclusion

The poem *Zarrinqabaname*, which until recently was one of the least-known texts in epic literature, was corrected and published in 2014 by Sajjad Aidenloo. As in recording and correcting this book, there are items that need to be reviewed, the author of this article suggested the following points:

- A) Since most of the titles in the text of the poem are transliterated, it is necessary for all of them to be in their original place.
- B) Correction of many typographical errors that have caused the text to be misread.
- C) Reviewing the recording of some verses.
- D) Reviewing and correcting the description of some words and verses.
- E) Proper editing of the text.

Keywords: *Shahnameh* of Asadi, Suleiman, Epic Literature, *Zarrinqabaname*

References

1. Arzhangi, K. (2018). Is It Just To Call It The Zarrin-Ghaba? A Review of the Long Epic Poem: *Shahnaame Asadi (Zarrin-Ghaba-Nameh)*. *Journal of Literature and Art book*, 14, 11-124.
2. Aydenloo, S. (2013). Some Narrative Points and Motifs in Heroic- Storytelling Verse; *Zarrin Qabā Nāme*. *Journal of Culture and Folk Literature*, 1 (1), 1-40.
3. Aydenloo, S. (2013). Some Rare and Newly-Found Words in Heroic Poem *Zarrin Qabā Nāme* *Journal of Textual Criticism of Persian Literature*, 2(18), 21-38.
4. Aydenloo, S. (2014a). *Zarri qaba-Nameh*. Tehran: Sokhan Publication.
5. Aydenloo, S. (2014b). *Zarrin-gabā Nāme*, an Unknown Heroic Poem. *Persian language and literature*, 22 (77), 7-38.

6. Aydenloo, S. (2018). A Critique of Shabrangnameh: The Story of Rostam and White Demon's Son. *Journal of critical literature and humanities* , 18 (2), 1-29.
7. Dabir siaghi, M. (Ed.) (1984). *Anenderaj*. Tehran: Khayyam Publication.
8. Dehkoda, A. A. (1998). *Loghat- Nameh*. Tehran: Tehran University Press.
9. Fath Ali Beygi, D. (Ed.) (2007). *Moshkin-Nameh*. Tehran: Namayesh Publication.
10. Ghaemi, F., & Ghandeharion, A. (2019). When Literature and Religion Intertwine: Rostam as a Pre-Historic Iranian Hero or the Shi'itic Missionary? (Asadi Shahnameh). *Journal of Forum for World Literature Studies*, 11(9), 242-261.
11. Ghaemi, F. (2013). Introduction, Critical Textology and Textual Criticism. *Journal of Literary Studies*, 45(3), 105-131.
12. Ghaemi, F. (2015a). *Critical Textology of one of the transcript similar to Ferdowsi Shahnameh and presenting a new practical model for qualitative-quantitative evaluation of the transcript of a text with the help of a case study*. Shahnameh after Shahnameh Conference.
13. Ghaemi, F. (2015b). The Textual Criticism of the Sulaymān position and his Role in the Evolution of the Iranian Epic. *Journal of Textual Criticism of Persian Literature*, 4(4), 136-117.
14. Ghaemi, F. (2019a). Literary reflection of Intuitive mysticism in pre-Safavi Shia oral literature. *Pajooheshname Erfan*, 11(21), 105-125.
15. Ghaemi, F. (2019b). A Study of Storytelling-Narrative Traditions and Narrative Structure "Circular" in the Oral Epics (Based on a Comparative Study of Dramatic and Literary Traditions. *Kohan- Nama-ye Adab-e Parsi*, 7(4), 101-132.
16. Ghani, Gh., & Ghazvini, M. (Ed.) (2003). *Divan-e Hafez*. Tehran: Sahel Publication.
17. Iqbal, M. (Ed.) (2007). *Rahat-us-sudur wa Ayat-us-sudur*. Tehran: Asatir Publication.
18. Khatib Rahbar, K. (1988). *Preposition and Conjunction*. Tehran: Saadi Publication.
19. Khatib Rahbar, K. (Ed.) (2002). *Boustan*. Tehran: Safi Ali Shah Publication.
20. Khayyam Poor, A. R. (1965). *Persian Grammar*. Tabriiz: Shafagh Publication.
21. Khodayar, E., & Zolfaghari, H. (2013). *The Tarbiat Modarres University Manual of Style*. Tehran: Tarbiat Modarres Publication.
22. Moin, M. (Ed.) (2013). *Borhan-e Ghat*. Tehran: Amir Kabir Publication.
23. Moin, M. (2012). *Mo'in Dictionary* . Tehran: Amir Kabir Publication.
24. Moshfeq, M. (Ed.) (2008). *Divan-e Ashar-e Qaani Shirazi*. Tehran: Sanayi Publication.
25. Royani, V. (Ed.) (2013). *Sam-Nameh*. Tehran: Miras Maktoob Publication.
26. Soltani Gorde Faramarzi, A. (1993). *Simorgh In the realm of Iranian culture*. Tehran: Mobtakeran Publication.
27. Vahid Dastgerdi, H. (Ed.) (1999). *Khosro va Shirin*. Tehran: Nashre Elm Publication.
28. Zariri, A. (2017). *Shahnameh Naghalan*. Tehran: Ghoghnoos Publication.

فصل نامه علمی متن‌شناسی ادب فارسی (نوع مقاله پژوهشی)

معاونت پژوهش و فناوری دانشگاه اصفهان

سال پنجاه و هشتم، دوره جدید، سال سیزدهم

شماره دوم (پیاپی ۵۰)، تابستان ۱۴۰۰، صص ۷۴ - ۵۳

تاریخ وصول: ۱۳۹۹/۱۰/۵، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۳/۱

Doi: [10.22108/RPLL.2021.126518.1818](https://doi.org/10.22108/RPLL.2021.126518.1818)

پیشنهادهایی درباره تصحیح منظومه شاهنامه اسدی (زرین‌قبا نامه)

بهزاد اتونی*

چکیده

شاهنامه اسدی (زرین‌قبا نامه) یکی از بلندترین منظومه‌های حماسی پس از شاهنامه است که به موضوع پهلوانی‌های زرین‌قبا و خاندان رستم در عهد پیامبری سلیمان نبی (ع) و پادشاهی کیخسرو می‌پردازد. سراینده این منظومه ناشناخته و زمان سرایش آن نیز نامعلوم است؛ ولی برپایه شواهد سبک‌شناسانه می‌توان بر آن بود که این اثر، پس از قرن نهم سروده شده است. آشنایی پژوهشگران ادب حماسی با نسخه دست‌نویس این منظومه به سالیان نه‌چندان دور می‌رسد؛ این اثر در سال ۱۳۹۳، با مقدمه و تصحیح و تعلیقات سجاد آیدنلو به چاپ رسیده است. آیدنلو با چاپ و معرفی این منظومه کمترشناخته‌شده، کاری مهم و شایسته ارج ارائه داد که موجب می‌شود پژوهشگران این حوزه دامنه تحقیقات خود را در عرصه متون پهلوانی، گسترده‌تر و دقیق‌تر کنند. پژوهشگران ادب حماسی برای پژوهش‌های خود، به متونی منقح و پیراسته نیاز دارند؛ از این رو، نگارنده این مقاله پیشنهادهایی برای بازنگری در بخش‌هایی از تصحیح و تعلیق منظومه زرین‌قبا نامه ارائه می‌دهد تا در چاپ‌های بعدی این منظومه بررسی و استفاده شود.

واژه‌های کلیدی

شاهنامه اسدی؛ سلیمان نبی؛ ادب حماسی؛ زرین‌قبا نامه

۱- مقدمه

شاهنامه اسدی (زرین‌قبا نامه)^۱ از جمله منظومه‌های کمترشناخته‌شده پهلوانی - عامیانه است که به عقیده مصحح آن، در عهد صفویه سروده شده است. گویا نسخه دست‌نویس این منظومه برای هیچ‌یک از حماسه‌پژوهان متقدم شناخته‌شده نبوده است. پیش از چاپ این منظومه، برای نخستین بار در سال ۱۳۷۲، سلطانی گردفرامری در کتاب سیمرخ در قلمرو فرهنگ ایران، به شکلی موجز و خلاصه به معرفی آن پرداخت. ایشان درباره نسخه

* استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آیت‌الله بروجردی، بروجرد، ایران، behzad.atooni@abru.ac.ir

دست‌نویس شاهنامه اسدی (زرین‌قبا نامه) که محمدحسین سرداگی در اختیارشان گذاشته است، چنین می‌نویسد: متأسفانه این کتاب از اول و آخر مقداری افتادگی دارد و نمی‌توان دانست که چه نام دارد؛ اما هرچه هست حماسه‌ای دینی است که عناصر ملی و دینی را با هم درآمیخته است (سلطانی‌گردفرامزنی، ۱۳۷۲: ۶۶-۶۷).

شاهنامه اسدی (زرین‌قبا نامه) با ۲۳۱۲۳ بیت، بلندترین منظومه چاپ‌شده بعد از شاهنامه فردوسی است. در این منظومه، سلیمان نبی فرستاده‌ای به نام زرین‌قبا را در زمان پادشاهی کیخسرو به دربار ایران روانه می‌کند و از او می‌خواهد تا شاه و پهلوانان ایرانی را به دین خدا دعوت کند. زرین‌قبا که پهلوانی روپین‌تن است به همراه لشگری از جن و پری به ایران می‌آید و تعدادی از پهلوانان ایرانی را به بند می‌کشد. کیخسرو در هندوستان است و از رستم یاری می‌طلبد؛ او به‌شتاب خود را به ایران و سپس به دربار سلیمان نبی^(ع) می‌رساند. رستم در دربار سلیمان^(ع) به پرسش‌های دینی پاسخ می‌دهد و رضایت حضرت سلیمان^(ع) را جلب می‌کند. پیامبر خدا، رستم را مأمور به بند کشیدن عفریت دیو می‌کند که در کوه قاف است. رستم در ابتدا در طلسم عفریت دیو گرفتار می‌شود؛ ولی سرانجام خود را می‌رهاند و او را به بند می‌کشد و به نزد سلیمان^(ع) می‌آورد. هم‌زمان با نبرد رستم با دیوان کوه قاف، در ایران نیز هفت لشکر، از هند و چین گرفته تا مازندران و روم، به نبرد با لشکر ایران و تعدادی از نوادگان رستم می‌پردازند. در پایان منظومه، رستم که از نزد سلیمان نبی^(ع) آمده است، بر انیرانیان شکست سختی وارد می‌کند و سرانجام، زرین‌قبا را - که نوه او و پسر جهانگیر است - مغلوب می‌کند و پایان داستان به صلح و آشتی می‌انجامد.

منظومه شاهنامه اسدی در نسخ خطی به نام‌های شاهنامه حکیم اسدی، داستان‌های رستم و سلیمان، گرشاسب‌نامه و کریمان‌نامه و رستم‌نامه، زرین‌قبا ی هفت لشکر و زرین‌قبا ی حکیم اسدی طوسی آمده است؛ ولی مصحح منظومه، به استناد ذکر نام زرین‌قبا در سرآغاز و ترقبه نسخه خطی دوم کتابخانه مجلس از این کتاب و نیز به‌نوعی، محوریت زرین‌قبا در این منظومه، عنوان زرین‌قبا نامه را برای آن پیشنهاد داده است (رک. زرین‌قبا نامه، ۱۳۹۳، مقدمه مصحح: ۳۹). نام و نشانی از شاعر در متن منظومه نیست؛ ولی در نسخه کتابخانه ملی و در دست‌نویس دوم کتابخانه مجلس، نام شاعر «اسدی» ذکر شده است «که با توجه به زبان متأخر این متن نسبت به زبان عصر اسدی طوسی، انتساب متن به اسدی طوسی قطعاً غلط است» (قائمی، ۱۳۹۱: ۱۱۸).

منظومه شاهنامه اسدی (زرین‌قبا نامه)، در سال‌های اخیر به‌همّت دکتر سجاد آیدنلو، پژوهشگر پُرکار و نکته‌سنج ادبیات حماسی، تصحیح و تعلیق شده است. تصحیح چنین منظومه بلندی با بیش از بیست و سه هزار بیت، کاری دشوار و طاقت‌فرساست که به نظر نگارنده، آیدنلو با احیا و معرفی آن، کاری ستودنی و بسیار باارزش ارائه داده است. آیدنلو مقدمه‌ای مفصل بر زرین‌قبا نامه نوشته است؛ به‌گونه‌ای که در این مقدمه ۱۷۶ صفحه‌ای به مواردی مانند نام منظومه، سراینده و زمان نظم منظومه، موضوع زرین‌قبا نامه، کیفیت نظم، برخی ویژگی‌های سبکی مانند نکات زبانی، مسائل دستوری، بلاغت، نکات موضوعی یا اندیشگی، نکات داستانی و الگوگیری از داستان‌های دیگر پرداخته است.

آیدنلو در تصحیح شاهنامه اسدی (زرین‌قبا نامه) از سه نسخه خطی زیر بهره برده است:

۱) نسخه کتابخانه ملی ایران به شماره ۱۶۰۹ که اساس تصحیح منظومه شاهنامه اسدی (زرین‌قبا نامه) بوده و با نشانه اختصاری «ک» مشخص شده است. این نسخه را کاتبی به نام محمدباقر قزوینی به تاریخ پنجم شوال

۱۲۷۱ ق. در شهر لاهیجان کتابت کرده است؛

۲) نسخه اول کتابخانه مجلس که به شماره ۱۱۷۰ ثبت شده است. این نسخه در تصحیح منظومه شاهنامه اسدی (زرین‌قبانامه) با نشانه اختصاری «م» مشخص شده است؛

۳) دست‌نویس دوم کتابخانه مجلس با نشانه اختصاری «م ا» و به شماره ۱۳۵۸۱. نسخه کتابخانه ملی با نام اختصاری «ک»، از دو نسخه دیگر قدیمی‌تر و معتبرتر است؛ از این رو، اساس کار تصحیح شاهنامه اسدی (زرین‌قبانامه) قرار گرفته؛ البته مصحح از دو نسخه دیگر نیز استفاده کرده است.

۱-۱ پیشینه پژوهش

پیشتر درباره شاهنامه اسدی، پژوهش‌هایی صورت گرفته است؛ از جمله: برای نخستین بار، سلطانی گردفرامری در کتاب سیمرخ در قلمرو فرهنگ ایران، در بخش سیمرخ چاره‌گر، به معرفی اجمالی شاهنامه اسدی پرداخته و به نسخه‌ای بی‌نام از آن اشاره کرده است (سلطانی گردفرامری، ۱۳۷۲: ۶۶-۶۷). سجاد آیدنلو، مصحح شاهنامه اسدی (زرین‌قبانامه) نیز سه مقاله با عنوان‌های «برخی نکات و بن‌مایه‌های داستان منظوم پهلوانی عامیانه زرین‌قبانامه» (۱۳۹۲ الف: ۱-۴)، «چند واژه نادر و نویافته در منظومه پهلوانی زرین‌قبانامه» (۱۳۹۲ ب: ۲۱-۳۸) و «زرین‌قبانامه، منظومه پهلوانی ناشناخته» (۱۳۹۳: ۷-۳۸) درباره این اثر نوشته که البته این سه مقاله را برای مقدمه منظومه زرین‌قبانامه استفاده کرده است.

یکی از پرکارترین پژوهشگران در حوزه شاهنامه اسدی، فرزاد قائمی است که نخستین مقاله خود را در این زمینه با عنوان «معرفی انتقادی، متن‌شناسی و نقد متنی حماسه ناشناخته شاهنامه اسدی» (۱۳۹۱: ۱۰۵-۱۳۱) پیش از چاپ منظومه تصحیح سجاد آیدنلو به رشته تحریر درآورده و در آن، به بررسی و توضیح نسخه دست‌نویس این منظومه پرداخته است. او در قسمت‌هایی از مقاله «بررسی متن‌شناختی جایگاه سلیمان (ع) در روند تکوین حماسه‌های ایرانی» اشاراتی به جایگاه حضرت سلیمان در منظومه شاهنامه اسدی داشته (۱۳۹۴: ۱۱۷-۱۳۶). او در مقاله «بررسی سنت‌های قصه‌خوانی - نقالی و ساختار روایی «دایره‌ای» در حماسه‌های شفاهی بنیاد (بر مبنای مطالعه تطبیقی و موردی سنت‌های نمایشی و ادبی)» بخش‌هایی را به ساختار روایی این منظومه اختصاص داده است (۱۳۹۵: ۱۰۱-۱۳۲). فرزاد قائمی همچنین در مقاله «تبلور ادبی عرفان اشراقی در ادبیات شفاهی شیعه پیشاصفوی (مطالعه موردی شاهنامه اسدی)» متن منظومه شاهنامه اسدی را از نظر ایدئولوژی تصوف و تشیع بررسی کرده است (۱۳۹۸: ۱۰۵-۱۲۵)؛ همچنین در مقاله انگلیسی «When Literature and Religion Intertwine: Rostam as a Pre-Historic Iranian Hero or the Shi'itic Missionary» به تأثیرات ایدئولوژیک مذهب رسمی شیعه در شکل‌گیری شخصیت رستم - قهرمانی ملی و مذهبی که قهرمانی را با عرفان و دین اسلام را با دین زرتشتی درهم می‌آمیزد - در منظومه شاهنامه اسدی پرداخته است (۲۰۱۹: ۲۴۲-۲۶۱). او در مقاله «متن‌شناسی انتقادی (نقد متنی) نسخ یکی از نظیره‌های شاهنامه فردوسی (شاهنامه اسدی) و ارائه الگوی عملی جدیدی برای ارزیابی کیفی - کمی نسخ یک متن به یاری مطالعه موردی» - ارائه‌شده در همایش «شاهنامه پس از شاهنامه» - به طرح عملی یکی از نظریات مهم نقد متنی (دوازده قانون بنیادین آلد) در نقد متنی شاهنامه اسدی پرداخته و اصالت روش التقاطی - انتقادی را با الگوی ترجیح سلسله‌مراتبی برای ویرایش این متن نشان می‌دهد (۱۳۹۵: ۴۲۶-۴۴۵).

از بین مقالات و آثار نگارش‌یافته درباره شاهنامه اسدی، تنها در مقاله کامران ارژنگی با عنوان «چو زرین قیابش بخوانی رواست؟ نقد و بررسی زرین‌قبانامه (منظومه حماسی شاهنامه اسدی)» به نقد تصحیح منظومه زرین‌قبانامه به کوشش سجاد آیدنلو پرداخته شده است (۱۳۹۷: ۱۱۱-۱۲۴). این اثر، نکات مهمی را درباره تصحیح منظومه شاهنامه اسدی (زرین‌قبانامه) مطرح کرده است؛ ولی با توجه به دلایل زیر، نگارنده ضروری دید تا این مقاله را با عنوان «پیشنادهایی درباره تصحیح منظومه شاهنامه اسدی (زرین‌قبانامه)» به رشته تحریر درآورد:

الف) مقاله یادشده به همه ابیاتی که به تصحیح دوباره نیاز دارد، نپرداخته و تنها گلچینی از آنها را ارائه کرده است؛

ب) بسیاری از مواردی که در ذیل «پیشنهادی برای تصحیح متن کتاب» آمده است، فقط اشتباهات چاپی است و این امر باعث شده است تا چنین اشتباهات چاپی جزو تصحیح نادرست ابیات به شمار آید؛

ج) در این مقاله به موضوع «شرح و تعلیق واژگان و ابیات» و ضرورت بازنگری در برخی از آنها پرداخته نشده است؛

د) به غلط‌های ویرایشی و سجاوندی و ضرورت پرداختن به آن اشاره نشده است؛

ه) در بخش سرنویس‌ها، فقط به جابه‌جایی دوازده سرنویس اشاره شده است؛ درحالی‌که حدود پنجاه سرنویس به اصلاح نیاز دارد.

گفتنی است نگارنده، به‌جز ذکر برخی غلط‌های چاپی، نکات یادشده در مقاله کامران ارژنگی را در این مقاله مطرح نکرده است و نکات ذکرشده در این مقاله برای نخستین بار است که بررسی می‌شود.

۲- بحث و بررسی

یکی از جریان‌های مهم و البته ضروری در چند دهه اخیر، تصحیح متون حماسی منظوم و منظوم است که جزو میراث ادب حماسی به شمار می‌آیند. منظومه شاهنامه اسدی (زرین‌قبانامه) نیز از جمله همین متون حماسی است که می‌تواند برای منبع درسی «متون حماسی پارسی» و «تحقیق در نسخه‌ها و تصحیحات متون حماسی» در مقطع دکتری ادبیات حماسی تدریس شود. چنین منابعی به تصحیحی دقیق و کامل نیاز دارند؛ بنابراین نویسنده این مقاله با توجه به روش تصحیح علمی - انتقادی، پیشنهادهایی را در ادامه ارائه می‌کند تا مصحح محترم در صورت لزوم در چاپ دوم، به آنها توجه داشته باشد.

۲-۱ زمان سرایش منظومه

همانگونه که در مقدمه مصحح بر منظومه شاهنامه اسدی (زرین‌قبانامه) آمده است، «چون نام و هویت سراینده زرین‌قبانامه دانسته نیست و برخلاف شاهنامه و منظومه‌هایی نظیر گرشاسب‌نامه، بهمن‌نامه و کوشنامه هیچ اشاره‌ای نیز به ممدوح یا مهتران عصر در آن وجود ندارد، تعیین قطعی زمان نظم آن ممکن نیست» (زرین‌قبانامه، ۱۳۹۳: ۴۳). با توجه به این توضیحات، مصحح محترم بنابر استفاده شاعر از چندین واژه مانند «بابا»، «عرضه»، «نوجه»، و «یابو»، آمدن ساقی‌نامه در منظومه، استفاده شاعر از بیتی از سام‌نامه و نیز اشاره به داستان زنده ماندن کیخسرو تا آخرالزمان و کمربستن نزد حضرت مهدی (عج) نتیجه می‌گیرد که زمان نظم منظومه مربوط به عهد

صفویه و احتمالاً قرن دهم هجری است (همان: ۶-۴۳ و ۱۷۰). به نظر می‌رسد به استناد دلایل یادشده نمی‌توان به‌طور قطع، زمان سرایش شاهنامه اسدی (زرین‌قبانامه) را در بازه عصر صفوی و حتی دقیق‌تر، در قرن دهم دانست؛ زیرا همه ویژگی‌هایی که مصحح محترم برشمرده‌اند، بدون استثنا در اشعار عصر افشاریه، زندیه و اوایل قاجاریه نیز دیده می‌شود.

قائمی، برخلاف عقیده آیدنلو، به استناد مصرع «به روز جوانی به عمر دراز» در نسخه خطی این کتاب در کتابخانه مجلس که زیر آن خط کشیده شده است، نتیجه می‌گیرد که این مصرع، ماده تاریخ زمان سرایش منظومه است؛ یعنی سال ۸۰۹ ق. که ابتدای قرن نهم می‌شود.

به عقیده نگارنده، با توجه به اینکه احتمالاً بازه زمان سرایش شاهنامه اسدی (زرین‌قبانامه) از اوایل قرن نهم تا اوایل سلطنت قاجاریه است، بهتر است در تعیین دقیق زمان سرایش این منظومه در قرن دهم بازنگری شود.

۲-۲ اصلاح سرنویس‌ها و جایگذاری دقیق آنها

در نسخه چاپ‌شده شاهنامه اسدی (زرین‌قبانامه)، تقریباً بیشتر سرنویس‌ها در جای اصلی خود قرار ندارند و همین امر موجب سردرگمی خوانندگان می‌شود؛ از این رو لازم است که هریک از سرنویس‌ها اصلاح و در جای اصلی خود قرار گیرند.

جدول شماره ۱: توضیح سرنویس‌ها

۱	سرنویس بیت ۵۹۷۱ بر سر بیت ۵۹۵۰ بیاید.	۲۵	سرنویس بیت ۱۶۲۹۵ بر سر بیت ۱۶۱۶۳ بیاید.
۲	سرنویس بیت ۶۱۲۵ ارتباطی با داستان ندارد و باید سرنویس بیت ۶۲۰۹ در اینجا آورده شود.	۲۶	سرنویس بیت ۱۶۳۶۳ بر سر بیت ۱۶۲۹۵ بیاید.
۳	سرنویس بیت ۶۵۷۲ بر سر بیت ۶۵۴۱ بیاید.	۲۷	سرنویس بیت ۱۶۴۳۵ بر سر بیت ۱۶۴۲۲ بیاید.
۴	سرنویس بیت ۶۸۵۶ بر سر بیت ۶۸۴۰ بیاید.	۲۸	سرنویس بیت ۱۶۷۲۶ باید حذف شود؛ زیرا داستانی در این باره وجود ندارد.
۵	سرنویس بیت ۷۰۳۰ بر سر بیت ۷۰۱۲ بیاید.	۲۹	سرنویس بیت ۱۶۸۶۶ بر سر بیت ۱۶۷۶۴ بیاید.
۶	سرنویس بیت ۷۲۰۶ بر سر بیت ۷۱۸۹ بیاید.	۳۰	سرنویس بیت ۱۶۹۵۲ بر سر بیت ۱۶۹۱۰ بیاید.
۷	سرنویس بیت ۷۳۹۴ بر سر بیت ۷۳۸۰ بیاید.	۳۱	سرنویس بیت ۱۷۱۲۰ بر سر بیت ۱۷۰۷۵ بیاید.
۸	سرنویس بیت ۷۷۴۶ حذف شود و به‌جایش سرنویس بیت ۷۷۸۲ آورده شود.	۳۲	سرنویس بیت ۱۷۶۲۰ بر سر بیت ۱۷۵۷۸ بیاید.
۹	سرنویس بیت ۸۰۰۲ بر سر بیت ۷۹۵۴ بیاید.	۳۳	سرنویس بیت ۱۷۷۲۶ بر سر بیت ۱۷۶۵۱ بیاید.
۱۰	سرنویس بیت ۹۴۱۱ بر سر بیت ۹۳۹۶ بیاید.	۳۴	سرنویس بیت ۱۸۲۶۴ بر سر بیت ۱۸۲۱۶ بیاید.
۱۱	سرنویس بیت ۹۸۳۴ بر سر بیت ۹۸۲۸ بیاید.	۳۵	سرنویس بیت ۱۹۲۹۱ بر سر بیت ۱۹۲۷۹ بیاید.
۱۲	سرنویس بیت ۱۰۴۴۶ بر سر بیت ۱۰۳۹۸ بیاید.	۳۶	سرنویس بیت ۱۹۴۲۷ بر سر بیت ۱۹۳۹۴ بیاید.

۱۳	سرنویس بیت ۱۰۸۰۵ بر سر بیت ۱۰۷۶۲ بیاید.	۳۷	سرنویس بیت ۱۹۴۵۷ بر سر بیت ۱۹۴۳۸ بیاید.
۱۴	سرنویس بیت ۱۱۱۳۳ بر سر بیت ۱۱۱۶۴ بیاید.	۳۸	سرنویس بیت ۱۹۵۵۱ بر سر بیت ۱۹۵۰۲ بیاید.
۱۵	سرنویس بیت ۱۱۲۵۷ بر سر بیت ۱۱۲۱۳ بیاید.	۳۹	سرنویس بیت ۱۹۶۲۳ بر سر بیت ۱۹۵۵۶ بیاید.
۱۶	سرنویس بیت ۱۱۷۳۷ بر سر بیت ۱۱۶۵۷ بیاید.	۴۰	سرنویس بیت ۱۹۶۷۱ بر سر بیت ۱۹۶۲۷ بیاید.
۱۷	سرنویس بیت ۱۱۷۸۷ بر سر بیت ۱۱۸۱۹ بیاید.	۴۱	سرنویس بیت ۱۹۷۷۱ بر سر بیت ۱۹۷۶۷ بیاید.
۱۸	سرنویس بیت ۱۲۸۲۱ بر سر بیت ۱۲۷۸۴ بیاید.	۴۲	سرنویس بیت ۱۹۸۰۹ بر سر بیت ۱۹۷۷۵ بیاید.
۱۹	سرنویس بیت ۱۲۹۰۵ بر سر بیت ۱۲۸۵۲ بیاید.	۴۳	سرنویس بیت ۱۹۹۰۵ بر سر بیت ۱۹۸۷۹ بیاید.
۲۰	سرنویس بیت ۱۴۹۸۲ بر سر بیت ۱۴۹۴۱ بیاید.	۴۴	سرنویس بیت ۲۰۱۱۷ بر سر بیت ۲۰۰۲۲ بیاید.
۲۱	سرنویس بیت ۱۵۳۶۸ بر سر بیت ۱۵۳۶۴ بیاید.	۴۵	سرنویس بیت ۲۰۲۰۱ بر سر بیت ۲۰۱۷۱ بیاید.
۲۲	سرنویس بیت ۱۵۴۸۸ بر سر بیت ۱۵۴۸۰ بیاید.	۴۶	سرنویس بیت ۲۰۸۲۱ بر سر بیت ۲۰۷۸۹ بیاید.
۲۳	سرنویس بیت ۱۵۸۳۸ بر سر بیت ۱۵۸۱۴ بیاید.	۴۷	سرنویس بیت ۲۰۸۷۱ بر سر بیت ۲۰۸۵۱ بیاید.
۲۴	سرنویس بیت ۱۵۹۱۳ بر سر بیت ۱۵۸۶۸ بیاید.	۴۸	سرنویس بیت ۲۱۲۷۵ بر سر بیت ۲۱۲۵۲ بیاید.
		۴۹	سرنویس بیت ۲۲۷۱۳ بر سر بیت ۲۲۶۸۴ بیاید.

۳-۲ ضبط صحیح ایات

در شاهنامه اسدی (زرین‌قبانامه) به تصحیح آیدنلو، با ابیاتی روبه‌رو هستیم که ظاهراً به‌درستی ضبط و تصحیح نشده است و باید در تصحیح آنها بازنگری شود. نگارنده در ادامه به تعدادی از آنها می‌پردازد و وجه صحیحشان را پیشنهاد می‌دهد:

پراندیشه از کار چرخ فلک که آیا چه آمد همی یک‌به‌یک

(بیت ۱۲۲)

با توجه به نسخه «م»، «آرد» صحیح است؛ زیرا با توجه به معنا و بافت بیت، کیخسرو منتظر است تا چرخ چه

تقدیری برایش رقم بزند.

چو بشنید کیخسرو پاک‌تن که آمد به رزمش همه اهرمن
نشسته ابر تخت بر سر کلاه رسیدند گردان به نزدیک شاه
(بیت ۱۸۹-۱۹۰)

با توجه به واژه «چو» در مصرع اول که جمله را شرطی می‌کند، مصرع اول بیت دوم یادشده در متن، به صورت جمله‌ای حالیه آمده است که صحیح نیست و باید این مصرع، جواب شرط باشد؛ پس نسخه بدل «م» و «م ا» صحیح‌تر به نظر می‌رسد: «نشست از بر تخت بر سر کلاه».

تو را رزم در دهر با رای کیست؟ در این رزم جستن مراد تو چیست؟
(بیت ۲۸۳)

بیت، سؤالی است که گودرز با نامه از زرین‌قبا می‌پرسد. به نظر می‌رسد مصرع اول، انتخاب شده از نسخه «ک» و «م ا»، صحیح نباشد؛ زیرا گودرز می‌داند که زرین‌قبا، با رای سلیمان (ع) به رزم ایرانیان آمده است و در دو بیت بعد اشاره می‌کند که:

ز پیش سلیمان علیه السلام رسیدی چنان تند و جوینده کام
با توجه به این توضیحات، نسخه بدل «م» صحیح است:
تو را رزم در دهر باری به کیست؟ در این رزم جستن مراد تو چیست؟

سرانجام بیژن کمین کرد زود که آرد ز جانش یکی تیره دود
(بیت ۳۹۵)

در این بیت، «کمین برگشودن» (نسخه بدل م ا) صحیح است، نه «کمین کردن»؛ زیرا در دو بیت قبل‌تر، بیژن سر راه بر پری می‌بندد (راه او را می‌بندد) و سپس در این بیت، کمین بر او می‌گشاید (بر او حمله می‌کند) تا از جانش دود تیره برآرد. درحقیقت، بعد از بستن راه بر کسی، بر او کمین می‌گشایند و حمله می‌کنند، نه اینکه بر او کمین کنند.

تو را هم بدانم نژاد و گهر چه نامی خبر ده مرا از پدر
(بیت ۴۷۳)

از آنجا که در بیت ۴۷۰، بیژن به زرین‌قبا می‌گوید: «نژاد از که کاری (؟) (شاید: داری) تو ای بدگهر؟»، از این رو، صحیح به نظر نمی‌رسد که در بیت ۴۷۳ بگوید: «تو را هم بدانم نژاد و گهر». شاید این بیت در اصل اینگونه بوده است: «تو را من ندانم نژاد و گهر» (تصحیح قیاسی).

چرا تو نگویی همی نام خویش؟ به زرین‌قبا خوانده‌ای کام خویش

(بیت ۱۶۵۶)

«نگویی همی» از نسخه «م» و «م ا» انتخاب شده است؛ درحالی‌که نسخه اساس (ک)، «همی ناوری» است که با توجه به معنای صحیح آن، می‌تواند در متن بیاید و «نگویی همی» به پی‌نویس برده شود.

که آمد جهان‌بخش در کارزار یکی نره شیری است گاه شکار

(بیت ۱۷۶۱)

نسخه «ک» اساس تصحیح است؛ از این رو واژه «گاه» که از نسخه «م» انتخاب شده است، از نظر معنایی و سبکی، هیچ‌گونه برتری‌ای به «کاید» موجود در نسخه «ک» ندارد. پس بهتر است «کاید» در متن آورده شود و «گاه» به پی‌نویس برده شود.

اگر نه بسی رزم در پیش بود هزبرِ بلا پیش او میش بود

(بیت ۱۷۷۱)

با توجه به معنا و بافت داستان، «من» موجود در نسخه «م» و «م ا» صحیح است.

به شاهان و گردان چنین گفت گو که کردم خرد را یکی پیشرو

(بیت ۲۶۰۴)

هیچ شاهی به همراه رستم در این جنگ نیست؛ بنابراین به نظر می‌رسد «شاهو» صحیح باشد؛ زیرا این پهلوان از ابتدای جنگ، همراه رستم است.

همه هرچه گفت، آن سمنبر بگفت سلیمان رخس همچو گل برشگفت

بفرمود تا باد برداردش به بیت‌المقدس روان آردش

(بیت ۳۳۹۱-۳۳۹۲)

در ابیات بالا، حضرت سلیمان (ع) که در سرزمین چین است به باد دستور می‌دهد تا لاقیس دختر طغرای چینی را به بیت‌المقدس ببرد. در زبان فارسی وقتی فردی به فرد دیگری می‌گوید که کسی یا چیزی را به فلان جا «بیاورد»، درحقیقت خود آن فرد باید در آنجا باشد؛ مثلاً در جمله «علی به حسن گفت که محمد را به تهران بیاورد»، باید علی خود، در تهران باشد؛ ولی اگر علی در تهران نباشد، گفته می‌شود «علی به حسن گفت محمد را به تهران ببرد» یا «علی به حسن گفت محمد را در تهران بگذارد». در این بیت نیز نسخه اساس (ک)، صحیح است که از فعل «گذاردن» به معنی «نهادن» استفاده شده است: «به بیت‌المقدس که بگذاردش»؛ و استفاده از فعل «آوردن» ناصحیح است.

دگر روز چون شاه سیارگان برآورد رخشنده زرین‌سنان

نشست از بر شیر جنگ سپهر بر آراست روی زمین را به مهر

بزد یگه بر لشکر زنگبار به یک دم برآورد از ایشان دمار
(بیت ۳۷۹۳-۳۷۹۵)

با توجه به معنای ابیات، صحبت از آمدن خورشید به برج اسد (یعنی فرارسیدن مرداد ماه) نیست؛ بلکه سخن از سوارشدن خورشید بر اسب آسمان با سنان زرین و یورش بر لشکر شب است؛ پس نسخه «م ا» صحیح است: «نشست از بر خنگ سبز سپهر».

ز سیصد منش تیغ بُد بر کمر چه گردون به کفتش یکی بد سپر
(بیت ۳۸۲۶)

در نسخه اساس (ک)، «کتف» آمده و حتی در دو بیت بعدتر نیز واژه «کتف» آمده است؛ ولی مصحح در این بیت به جای «کتف» از «کفت» استفاده کرده است و نسخه بدل را بر نسخه اساس مرجح دانسته است؛ احتمالاً با این استدلال که «ضبط دشوارتر، برتر است» (آیدنلو، ۱۳۹۷: ۴). این درحالی است که همیشه اینگونه نیست (به‌ویژه در این بیت)؛ زیرا مثلاً در دو بیت بعدتر هم شاعر باید از «کفت» استفاده می‌کرد؛ ولی از واژه «کتف» بهره برده است.

ندانم چه سازم بدین لشکری مگر پاک یزدان کند داوری
(بیت ۴۳۱۰)

رستم در برابر لشکر دیوان درمانده است؛ از این رو به یاری پاک یزدان چشم دارد؛ پس «داوری» در مصرع دوم معنای درستی ندارد. احتمالاً «یاوری» بوده که نسخه‌نویسان آن را تحریف کرده‌اند.

به دستش یکی تند سارنج بود بر رستم آمد به کردار دود
(بیت ۴۳۶۲)

مصحح محترم در مقدمه کتاب نوشته‌اند: «تا جایی که نگارنده بررسی کرده است، «سارنج» به معنای نوعی رزم‌افزار در فرهنگ‌ها و متون نیست و این معنای واژه، فعلاً منحصر به یگانه کاربرد آن در زرین‌قبانامه است» (زرین‌قبانامه، ۱۳۹۳، مقدمه مصحح: ۷۵).

با بررسی دقیق طومارهای متأخر نقالی، از جمله مشکین‌نامه و زریری‌نامه، موسوم به شاهنامه نقالان، می‌بینیم که واژه سارنج، واژه‌ای کم‌کاربرد نیست و حتی بارها در این طومارها رزم‌افزاری در دست پهلوانان یا دیوان است و از این رو منحصر به یگانه کاربرد آن در زرین‌قبا نیست (برای نمونه رک. مشکین‌نامه، ۱۳۸۶: ۶۰ و شاهنامه نقالان، ۱۳۹۶: ۶۸۹، ۱۰۳۷، ۱۶۵۵، ۲۱۱۹). مرشد عباس زریری در تشریح حربۀ سارنج می‌نویسد: «دسته سارنج، میلی از فولاد و طول آن، به قدر عصایی است که در دست می‌گیرند و سر آن میل، کاسه بزرگی از فولاد و لب کاسه، دور تا به دور، یک ردیف سوراخ و در هر سوراخ، حلقه‌ای و در هر حلقه، یک قطعه زنجیر و بر سر هر زنجیری، یک عدد گوی مفرغ است. زنجیرها کوتاه و بلند و گوی‌ها، کوچک و بزرگ است...» (همان: ۲۱۶۴).

این رزم‌افزار در فرهنگ لغت‌ها و متون متقدم نیامده و فقط در طومارهای نقالی متأخر از آن یاد شده است؛ به

عقیده نگارنده، علت این امر آن است که احتمالاً واژه «سارنج» محرف «ساریخ»، نوعی سلاح چوبی است که بر سر آن چند زنجیر کوتاه تعبیه کرده‌اند و بر سر هر زنجیر، گویی از فولاد نصب می‌کنند (خلف تبریزی، ۱۳۹۳: ۱۰۷۰؛ محمد پادشاه، ۱۳۶۳: ۲۲۹۸ ذیل ساریخ). واژه ساریخ بارها به همین معنا در منظومه *سام‌نامه* نیز استفاده شده است (رک. *سام‌نامه*، ۱۳۹۲: ۵۷۱-۵۷۴ و ۵۷۵ و ۵۷۸). واژه «ساریخ» نیز شکلی دیگر از «سالیخ» است که به همان معنی در کتاب *راحة‌الصدور* به کار رفته است: «سراج‌الدین طیره شد، گریزی براند تا بر سر سرهنگ زند؛ او هم جان را به سالیخ دفع کرد. سالیخ شکسته شد ملاطف‌ها بیرون افتاد» (راوندی، ۱۳۸۶: ۳۴۹).

به یک هفته زی قلعه هفتمین رسیدند از قلعه چارمین
(بیت ۴۴۹۰)

براساس نسخه بدل «م» در مصرع اول و نسخه اساس «ک» در مصرع دوم، بیت به این شکل صحیح است:
به یک هفته از قلعه هفتمین رسیدند زی قلعه چارمین
زیرا براساس داستان، رستم برای نجات اسبش به سوی قلعه چهارم می‌رود نه به سمت قلعه هفتم. در بیت ۴۳۸۲ نیز آمده است که قلعه در قلعه چهارم است و در بیت ۴۳۹۸ می‌گوید که اسب رستم در آن دژ است.

به یاری یزدان کیهان خدیو بگویم کنون از هزبر بلا
(بیت ۵۴۳۴)

«خدیو» با «بلا» هم قافیه نیستند. «خدیو» احتمالاً محرف «خدا» بوده است.

دگر پور او شیر هندوستان جهان‌بخش جنگی گیتی‌ستان
(بیت ۵۸۱۴)

در نسخه اساس (ک)، «شاه» آمده است که باید به جای «شیر» در متن آورده شود. شاه در اینجا معنای استعاری «برتر و مقدم» را دارد (رک. دهخدا، ۱۳۷۷: ذیل شاه). مصحح ظاهراً شاه را به معنی حقیقی پادشاه دانسته؛ به همین دلیل از نسخه بدل «شیر» به جای «شاه» استفاده کرده است؛ این درحالی است که «شاه» در اینجا معنای استعاری دارد، نه حقیقی؛ مانند واژه‌های شاه‌دزد، شاه‌کلید و

که ناگاه انکوس جادو رسید دو لشکر بدان گونه در جنگ دید
(بیت ۵۸۷۶)

ضبط هر سه نسخه اینگونه است؛ ولی با توجه به اینکه انکوس جادو (مادر قهرش دیو)، در کوه قاف و درحال نبرد با رستم است و در این جنگ (نبرد هفت لشکر) حضور ندارد و همچنین تنها ساحره موجود در نبرد هفت لشکر، براقیس جادوست، از این رو مصرع اول اینگونه تصحیح قیاسی شود: «که ناگه براقیس جادو رسید...».

تهمتن مر آن هفت قلعه گرفت زمانه ز نیروی او شد شگفت
(بیت ۶۶۰۱)

در هیچ‌جای شاهنامه اسدی (زرین‌قبانامه) سخن از هفت قلعه نیست؛ بلکه از هفت قلعه کوه قاف سخن به میان آمده است که دیوان در آنجا سکونت دارند (برای نمونه رک. ابیات ۲۵۸۱ و ۱۰۳۵۳)؛ پس «قلعه» به «قله» تصحیح قیاسی شود.

تو سر بهر پیکار افراختی سوی جنگ او پیل را تاختی
(بیت ۷۰۶۸)

«پیل را» موجود در نسخه اساس (ک) صحیح نیست؛ زیرا در چند بیت قبل‌تر (بیت ۷۰۶۳) شمیلاس، در نبرد با زال بر اسب سوار است نه بر پیل؛ پس نسخه «م» و «م ا» با واژه «بارگی» صحیح است.

سرافراز زرین‌قبا با پری همان خادم خاص با داوری
رسیدند نزد لب جویبار که بد خیمه مه رخ نامدار
(بیت ۷۳۰۱-۷۳۰۲)

منظور از خادم خاص در اینجا، خادم خاص مهرناز (دختر خاقان چین) است که پیغام عاشقانه مهرناز را برای زرین‌قبا آورده است. خادم خاص مهرناز، اگر پیغام‌آور جنگ و ستیز بود، عبارت «با داوری» صفت مناسبی برای او می‌توانست باشد؛ ولی چون او پیغام‌آور دوستی و عشق است، «باداوری» صفت نامناسبی است و براساس نسخه «م» صفت «بی‌داوری» صحیح است.

نمی‌ترسی از صخره نامدار تو ای بدگهر مرغ مردارخوار؟
که با دشمن او کنی داوری بخواهی به پیکار اویش بری؟
(بیت ۸۹۸۷-۸۹۸۸)

واژه «داوری» که براساس نسخه «ک» و «م» در متن آمده، نادرست است و نسخه «م»، یعنی «یاوری» صحیح است؛ زیرا سرخاب دیو به سیمرغ می‌گوید: «از صخره دیو نمی‌ترسی که دشمنش (یعنی رستم) را یاوری دهی؟».

همان بحر اخضر بود پیش کوه که از هول او چرخ گردد ستوه
نه هرگز کسی کرده زان سو گذر نداند کس آن بحر را پا و پر
(بیت ۹۸۰۳-۹۸۰۴)

«پا و پر» به معنای تاب، طاقت، قدرت و توانایی و نیروست. در این بیت با توجه به ابیات پس‌وپیش، سخن از بزرگی و بی‌کرانگی دریای اخضر است؛ بنابراین به نظر می‌رسد ضبط صحیح، «پا و سر» باشد؛ یعنی از پا تا سر؛ اول و آخر. نمونه:

یکایک هرچه می‌دانم سر و پای بگویم با تو گر خالی بود جای
(نظامی، ۱۳۷۸، ج ۱: ۱۶۲)

اگر ضبط صحیح نسخه، «پا و سر» باشد، معنی ابیات اینگونه می‌شود: هرگز کسی از بحر اخضر گذر نکرده

است و هیچ‌کس، اول و آخر آن دریا را نمی‌داند (به‌قدری گسترده است که کسی ابتدا و انتهای آن را نمی‌داند).

یکی نامه را رستم زالِ سام برد پیش جبارِ گسترده‌کام
(بیت ۹۸۸۱)

«را» به «از» تصحیح قیاسی شود؛ زیرا با توجه به متن که «را» است، معنی اینگونه می‌شود: رستم نامه‌ای را به نزد «جبار شاه» می‌برد؛ که این معنی با توجه به سیاق داستان صحیح نیست؛ زیرا حاملِ نامه، بهرام است نه رستم و به همین دلیل «از» صحیح است و معنی بیت اینگونه می‌شود: [بهرام] نامه‌ای از رستم به نزد جبار شاه می‌برد.

سر و یال بگرفتش از کین دلیر بکندش سر از تن به‌کردار شیر
برون کرد کاردِ تهمتَن ز بند که ارچنگ سالار را سرفکند
(بیت ۱۰۲۹۰-۱۰۲۹۱)

جای این دو بیت باید عوض شود؛ زیرا کریمان [فاعل بیت] کاردِ رستم را که با آن، سر از تنِ ارژنگ جدا کرده بود، از بند بیرون می‌آورد و سر از تنِ ارچنگ (ارژنگ) جدا می‌کند.

برانگیخت بور ابرش رخش زاد به پیکار مه‌راس عادی نژاد
(بیت ۱۲۷۸۲)

ابرش به فتح «را» صحیح است.

برآورد نهصد منی دهره را که از وی بـدرد دل زهره را
(بیت ۱۳۰۴۷)

زهره مطرب فلک و سیاره‌ای منتسب به مغنیان و آوازخوانان و رقاصان است (رک. معین، ۱۳۹۱: ذیل زهره)؛ از این رو، اینکه دهره نهصد منی مه‌راسِ عادی، دل زهره از هم بدرد، معنای درستی ندارد. اگر مثلاً به‌جای زهره، بهرام (جنگجوی فلک) بود، معنای بیت صحیح می‌شد. به عقیده نگارنده، نسخه «م» با واژه‌های «دل و زهره» صحیح است؛ زیرا دل و زهره مجاز از جرأت و جسارت است و شاعر می‌گوید: دهره نهصد منی مه‌راس، جرأت و جسارت انسان را از هم می‌درد. شاعر در بیت بعد نیز از ترکیب «دهره دل شکر» استفاده کرده است.

از آن پس بنوشد سه صد من شراب مزه بره گاویش باشد کباب
(بیت ۱۴۷۲۶)

«گاویش» به معنی ظرفِ دوغ و شیر است و در اینجا با توجه به داستان، معنای صحیحی ندارد. لازم است «گاویش» به «گامیش» تصحیح قیاسی شود. گامیش مخفف گاویش است و بارها به این صورت در شاهنامه اسدی (زرین‌قبانامه) آمده است؛ از جمله در بیت ۹۰۱۷.

کنون از جهان‌بخش جنگی نهنگ سخن بشنو ای مرد باهوش و هنگ

(بیت ۱۶۲۳۷)

«جهان‌بخش جنگی نهنگ» نادرست است؛ زیرا «جنگی نهنگ»، صفت جهان‌بخش (پور رستم) نیست؛ بلکه منظور از جنگی نهنگ، «نهنگ دژم»، پور ارژنگ‌دیو است که در این بخش از داستان، با جهان‌بخش به رزم و نبرد می‌پردازد؛ پس مصرع اول اینگونه تصحیح قیاسی شود: «کنون از جهان‌بخش و جنگی نهنگ».

سپر بر سر آورد و بنهفت چهر که زد بر سرش گرد پرخاشخر

(بیت ۱۶۳۴۶)

با توجه به قافیه مصرع دوم، نسخه «م» که «سر» است در متن آورده شود؛ زیرا «چهر» با «پرخاشخر» هم‌قافیه نیست. در سنت ادب حماسی، بارها از عبارت «سر زیر سپر نهان‌کردن» استفاده شده است، نه «چهره زیر سپر نهان‌کردن».

بر و گردن و ساعدش همچو عاج گرفته زی یاقوت رمان خراج

(بیت ۱۶۷۸۴)

مصحح محترم در مصرع دوم، سرخی بر و گردن و ساعد یار را باج‌ستان و برتر از یاقوت سرخ دانسته است (رک. زرین‌قبانامه، ۱۳۹۳، تعلیقات: ۱۳۴۴)؛ این درحالی است که چنین معنایی از بیت برداشت نمی‌شود؛ زیرا در مصرع اول آشکارا سپیدی بر و گردن و ساعد یار به عاج (که سپید است نه قرمز) تشبیه شده است. به نظر می‌رسد به جای یاقوت رمان، «آهوی چینی» موجود در نسخه «م» و «ا»، صحیح باشد؛ زیرا در مصرع اول سخن از سرخی بر و گردن یار نیست. با توجه به «آهوی چینی» معنی بیت اینگونه می‌شود: بر و گردن و ساعد او مانند عاج، سپید است و [در زیبایی و خوش‌خطوخال] مانند آهوی چین است. قآنی نیز در غزلی، خوش‌خطوخال و زیبایی یار را به آهوی چین تشبیه کرده است:

ز خط و خال تو بردم گمان که آهوی چینی چو پنجه با تو زدم دیدمت که شیر ژیبانی

(قآنی، ۱۳۸۷: ۱۹۸)

هر آن بند کو بست، پهلو گشاد دل ماه‌پیکر در آتش فتاد

(بیت ۱۶۹۵۱)

«از» که در نسخه اساس (ک) آمده، صحیح است و باید در متن آورده شود؛ زیرا یکی از ویژگی‌های سبکی شاهنامه اسدی (زرین‌قبانامه)، استفاده حرف اضافه در معانی متنوع و متفاوت است. از آن جمله، در این منظومه بارها «از» به معنای «در» به کار رفته است (برای نمونه رک. ابیات ۱۶۳۲۴، ۱۷۱۰۲، ۱۷۵۱۹، ۱۷۴۷۵، ۱۷۹۷۷).

بدان سان که من آن جوان عرب گرفتم از این دیو وارون نسب

(بیت ۱۷۳۶۶)

نسخه اساس (ک)، «وارو» است که ریخت کوتاه‌شده «وارون» است؛ از این رو می‌توان «وارو» را به متن آورد و

«وارون» را به پی‌نویس برد.

بدو گفت گرشاسب کای پیلتن منم گرد گرشاسب لشکرشکن
نیای تو این پهلوانامدار که با من نتابید کس گاه کار
(بیت ۱۷۸۲۲-۱۷۸۲۳)

رستم، گرشاسب را در خواب می‌بیند و گرشاسب خود را به او معرفی می‌کند؛ بنابراین، چون مخاطب گرشاسب، رستم است، به نظر می‌رسد «ای» صحیح باشد، نه «این»؛ زیرا منظور از «پهلوانامدار»، «رستم دستان» است که گرشاسب او را خطاب قرار داده است.

به هر سو خیابان کشیده فراخ پر از قصر و ایوان و میدان و کاخ
(بیت ۲۰۳۷)

در بعضی از لهجه‌ها از جمله لری و کردی، عامیانه «خیابان» (خیابون) را «خیاوو» یا «خیاون» تلفظ می‌کنند؛ یعنی «ب» به «و» بدل می‌شود. «خیاوان» شکلی دیگر از «خیابان» است و شاید در گویش شاعر رواج داشته است؛ بهتر است این کلمه که در نسخه اساس (ک) آمده است، در متن ذکر شود.

تو بخشی به زنبور نوش و شرنگ تو روز آوری و شب قیر رنگ
(بیت ۲۱۷۶۴)

نسخه اساس (ک)، «بر» است. یکی از معانی «بر» در شاهنامه اسدی (زرین‌قبانامه) و متون کهن پارسی «از» است (رک. خطیب رهبر، ۱۳۶۷: ۲۱۴ و زرین‌قبانامه، ۱۳۹۳: بیت ۱۷۸۶۶)؛ از این رو شایسته است در متن آورده شود.

هزبر بلا نعره او شنید بگرداند کمرگ و بدو بنگرید
(بیت ۲۲۶۷۷)

هموارد جوان نقابدار در این داستان، «شمیلاس»، پسر رستم یک‌دست است نه «هزبر بلا»؛ بنابراین احتمالاً این بیت اینگونه بوده است: «شمیلاس چون نعره‌ی او شنید».

۲-۴ غلط‌های چاپی

یکی از مهم‌ترین مواردی که باید در چاپ‌های بعدی زرین‌قبانامه به آن توجه شود، زدودن اشتباهات فراوان تایپی و چاپی است. در جدول زیر تنها به تعدادی از این غلط‌ها اشاره می‌شود.

جدول شماره ۲: برخی از اشتباه‌های چاپی

شماره بیت	اشتباه	صحیح	شماره بیت	اشتباه	صحیح
۴۷۰	کاری	داری	۱۰۰۰	هم	همه
۱۲۱۰	بکویم	بکویم	۱۶۲۹	یازو	بازو
۱۸۱۹	یار	بار	۳۱۱۵	باشم	باشد

کن	کرد	۳۹۱۹	اهریمنی	اهرمنی	۳۱۵۴
همان دم	همان هم	۵۷۸۵	فولاد	فولان	۴۶۱۸
روز	زور	۷۱۲۸	بگرفتش	بگفتش	۶۴۱۵
بودش	بودنش	۸۱۳۹	هم	همه	۷۶۸۸
کسی	کس	۸۵۹۸	بستش	پستش	۸۳۷۶
شاه	شد	۹۵۰۶	کین	کمین	۸۷۵۳
بدو	بود	۱۱۳۸۵	نشاید	نشانند	۹۶۹۷
گاه	گه	۱۳۷۷۹	برون	بدون	۱۲۰۴۴
مار	ماه	۱۴۰۵۱	سرفرازان	سرافرازان	۱۳۹۷۱
بردی	بودی	۱۴۴۶۸	به مورد و به مار	به مور و مار	۱۴۴۰۲
عظم	عظیم	۱۴۸۹۰	بی مر	بی مرز	۱۴۷۳۸
آن	آب	۱۵۱۵۲	جان	جای	۱۵۱۰۵
بجوشد	بجوشید	۱۵۳۲۶	زرین	زرین	۱۵۲۴۸
جان	جهان	۱۵۶۳۸	مر	بی مر	۱۵۵۲۲
پوشد	پوشید	۱۵۷۷۱	خراب	خواب	۱۵۶۸۶
نامور	نامدار	۱۵۹۶۴	اسطخر، دستان	اسطخر و دستان	۱۵۸۵۳
جنبان	جنبیان	۱۶۵۳۵	منم	من	۱۶۰۸۹
ستونی	ستوی	۱۶۷۹۱	شیر	پیر	۱۶۶۲۶
(حذف شود)	هر	۱۷۱۰۱	کس	کسی	۱۷۰۹۹
(حذف شود)	در	۱۷۴۷۷	به پست	به دست	۱۷۱۰۷
زان	زال	۱۷۶۰۲	(حذف شود)	و	۱۷۵۴۴
یکی	یک	۱۷۶۵۶	راهوار	راهور	۱۷۶۴۲
با ناله و با خروش	با ناله و خروش	۱۷۷۴۱	مر	مرا	۱۷۷۱۲
بود	بُد	۱۸۰۸۹	تنگ	تنگ‌تر	۱۷۷۶۲
بینی	نبینی	۱۸۴۲۳	برآورده	برآورد	۱۸۳۶۲
بجو و میاور	بجو میاور	۱۸۵۵۵	دگر	مگر	۱۸۴۴۲
باده	باره	۱۸۶۸۴	نگردم	نکردم	۱۸۵۶۲
پیشش	پیش	۱۸۸۲۳	پرخاشجوی	پرخاشخر	۱۸۷۵۳
آمدند	بودند	۱۹۰۳۱	خواندگی	خوانندگان	۱۸۸۷۹
بیرون	برون	۱۹۲۱۰	ببندد	بندد	۱۹۰۶۰
بُد	بود	۱۹۳۹۶	گردم	کردم	۱۹۲۴۹
بریزد	بیزد	۱۹۴۳۴	داروی	داوری	۱۹۴۱۸

۱۹۶۱۵	راه	ره	۱۹۶۱۸	خوان	خون
۱۹۷۶۷	آن	(حذف شود)	۱۹۸۵۸	همره	همراه
۱۹۹۲۸	دیده	دیدار	۲۰۰۶۹	سر ز کند زار	سر ز تن کند زار
۲۰۱۶۲	جا	جان	۲۰۱۸۳	آرت	آرد
۲۰۲۳۹	شه	شاه	۲۰۳۴۵	شد	شود
۲۰۴۸۱	نفکنده	فکنده	۲۰۵۱۸	رهگذر	رهگذار
۲۰۵۶۱	فکنند	فکندند	۲۰۸۶۷	راد	زاد
۲۱۰۶۷	سرخوشی	سرخوش	۲۱۳۲۵	سوم	سوی
۲۱۳۶۷	چین	چنین	۲۱۴۶۲	نیکویی	نکویی
۲۱۶۶۵	بدیدند	ندیدند	۲۱۷۸۹	رسیدند	رسیدش

۲-۵ تفسیر و توضیح واژگان و ابیات

در تعلیقات منظومه زرین‌قبانامه، گاهی معانی‌ای از واژگان و ابیات ارائه شده است که به عقیده نگارنده، به بازنگری نیاز دارد. در زیر به تعدادی از آنها اشاره و معنای صحیح ارائه می‌شود:

اگر آهن و سنگ باشد به جنگ در آخر بینی ورا بسته تنگ
 نماند ورا دست زین سان دراز سرانجام آید به دندان گاز
 (بیت ۱۱۸۶-۱۱۸۷)

مصحح محترم، «دندان» را به سکون «نون» دوم خوانده است؛ از این رو تصور کرده است که وزن سخته دارد و در توضیحات نوشته است: «گاز به دندان آمدن: دچار درد و درماندگی شدن» (زرین‌قبانامه، ۱۳۹۳، تعلیقات: ۱۲۹۷). به عقیده نگارنده، خوانش صحیح بیت اینگونه است که «دندان» به کسر «نون» دوم خوانده شود: «دندان گاز» و مراد از «دندان گاز»، همان «دهان گاز» است:

وگر خرده‌ای زر ز دندان گاز بیفتد، به شمعش بجویند باز
 (سعدی، ۱۳۸۱: ۶۱۷)

با توجه به این توضیحات، در دهان یا دندان گاز قرار گرفتن، کنایه از در سختی و تنگی افتادن است. حافظ نیز در این باره می‌گوید:

از طعنه رقیب نگردد عیار من چون زر اگر برند مرا در دهان گاز
 (حافظ، ۱۳۸۲: ۲۰۲)

که بس دیرسال است کان نامدار نیامد به ایران زمین زان دیار
 بسی آرزومند اویم همی نشانش آبِ جویم همی
 (بیت ۱۵۳۲-۱۵۳۳)

مصصح، در تعلیقات «نشان کسی را بر آب جستن» را کنایه از جست‌وجوی بسیار کردن دانسته است. این معنی به نظر نادرست می‌رسد. به عقیده نگارنده، «نشان کسی را بر آب جستن» کنایه از بی‌خبری و بی‌اطلاعی از کسی است؛ زیرا ردّ و نشان پای کسی بر آب نمی‌ماند، به همین دلیل نمی‌توانند نشانی از او بجویند و در نتیجه، از او بی‌اطلاع خواهند بود.

محتوای داستان نیز معنای پیشنهادی نگارنده را تأیید می‌کند؛ زیرا براساس داستان، جهان‌بخش (پسر فرامرز) پس از سالیان طولانی، از مغرب‌زمین به ایران و نزد فرامرز می‌آید و فرامرز درباره او می‌گوید: نشانش آبر آب جویم همی؛ یعنی [سالیان طولانی است] که از او خبری ندارم.

که زار ای پری‌وش بت مهرخا سرفراز نام و شکر پاسخا
(بیت ۴۲۸۰)

مصصح، ترکیب «مهرخا» را ترکیبی برساخته دانسته و حدس زده است که احتمالاً به معنی کسی است که سخنان مهرآمیز می‌زند. به عقیده نگارنده، با توجه به اینکه چنین ترکیبی معنای روشنی ندارد و استفاده از آن در ادب پارسی بی‌سابقه است، «مهرخا» شاید در اصل «مه رخا» بوده است که کاتبان به اشتباه آن را بر روی هم نوشته‌اند. «مه رخ» در این بیت، صفتِ مادرِ عفریت‌دیو است که برای پُرکردن وزن، به همراه الف اطلاق آمده است؛ همانگونه که قافیۀ مصرع دوم نیز از الف اطلاق بهره برده است.

گلندام چینی زبان برگشاد که جانم فدای تن و جانت باد
مرا آشنایی نباشد بدوی [بیژن] نخواهم من او را بدین‌سان مگوی
یکی مرد بیگانۀ بی‌وفا نباشد ببخشوی بدویم روا
بگفت و ز شادی بیارید آب ز بادام بر برگ گل زد گلاب
(بیت ۷۶۵۸-۷۶۶۱)

آیدنلو در تعلیقات نوشته است: «با توجه به روند ابیات، «ز شادی»، ضبط درستی نیست؛ زیرا گلندام، از اینکه در اختیار بیژن قرار بگیرد، ناشاد است. وجه درست می‌تواند چنین باشد: بگفت و ز اندوه بارید آب» (زرین‌قبانامه، ۱۳۹۳، تعلیقات: ۵۴۹).

به عقیده نگارنده، «ز شادی» به درستی ضبط شده است. با توجه به ابیات ۷۳۸۰ تا ۷۴۰۰، گلندام، عاشقِ دلخسته بیژن است و حتی به او می‌گوید:

چه باشد که در دهر یارم شوی انیس دل غمگسارم شوی
(بیت ۷۴۰۰)

او از وصال با بیژن «شادمان» است و اندوهی ندارد. اگر گلندام نزد مهرناز (دختر شاه چین) به بیژن - به سبب بی‌وفایی اش - اظهار بی‌علاقگی می‌کند، ظاهراً به این دلیل است که مهرناز و زرین‌قبا به رابطه پنهانی او با بیژن شک نکنند؛ زیرا طبق داستان، گلندام برای اینکه بیژن راضی به وصلش شود، به پیشنهاد بیژن، داروی هوش‌بر در شراب مهرناز و زرین‌قبا می‌ریزد و آنان به بند کشیده می‌شوند. پس می‌توان نتیجه گرفت که گفتار گلندام در

بی‌میلی به وصال بیژن، سخنی از روی فریب است؛ درحالی‌که در اصل، ریختن اشک از روی شادی، واقعیت حال درونی اوست.

شد از دیده‌اش جوی خون آشکار دگر ره روان شد سوی شیرمار
(بیت ۹۲۳۲)

آیدنلو دو واژه «شیر» و «مار» را بر روی هم و به صورت «شیرمار» خوانده و حدس زده است که منظور، ازدها و اندام ترکیبی آن است که سر شیر و بدن مار دارد (رک. زرین‌قبا نامه، ۱۳۹۳، تعلیقات: ۱۳۲۴). این درحالی است که «شیر» و «مار» باید جدای از هم خوانده شود و هریک واژه‌ای مستقل هستند. «شیر» استعاره از «کریمان» است و منظور از «مار»، ازدهای دمانی است که کریمان با او نبرد می‌کند. معنی مصرع اینگونه می‌شود: بار دیگر، ازدها به سوی کریمان (شیر) روانه شد و هجوم آورد.

سـراقه فرستاد جـادوگری به نزد شه چین ابا داوری
که با نامداران لشکر تمام برو سوی کیخسرو خویشکام
ممان از دلیران کسی را به جا همه بی‌روان کن به پرده‌سرا
نیارد کسی سوی پیکار روی بماندند گردان پیکارجوی
(بیت ۱۱۵۰۵-۱۱۵۰۸)

مصحح محترم در تعلیقات نوشته است: از نظر دستوری یا باید در مصرع اول «نیارد»، «نیورد» باشد و یا در مصراع دوم «بماندند» به «بمانند» تغییر یابد.

به نظر نگارنده ضبط بیت که در هر سه نسخه چنین آمده، صحیح است؛ زیرا «سراقه جادو» به شاه چین می‌گوید: به سوی ایرانیان لشکر بکش و همه دلیران را بکش. هیچ‌یک از ایرانیان نمی‌توانند روی سوی پیکار نهند؛ زیرا گردان پیکارجوی ایران [به دلیل بارش برف] زمین‌گیر و درمانده شده‌اند. با توجه به این معنی، اشکال دستوری وجود ندارد و نیازی به تغییر کلمات نیست.

ندیدم بدین‌گونه هرگز چمن بهشت برین است گویی به تن
(بیت ۱۳۶۵۸)

مصحح محترم، معنی «به تن» را به درستی درنیافته و حدس زده است که «ظاهراً در معنای سراسر و گسترده و عرصه به کار رفته است» (رک. زرین‌قبا نامه، ۱۳۹۳، تعلیقات: ۱۳۳۸).

در حدّ جست‌وجوی نگارنده، «به تن» در هیچ‌یک از متون ادبی در چنین معنایی به کار نرفته است. با اندکی تأمل می‌توان پی‌برد که حرف اضافه «به» در اینجا به معنای «از لحاظ» و «از جهت» است و «به تن» از نظر دستوری، قید تمیز است (درباره قید تمیز رک. خیام‌پور، ۱۳۴۴: ۹۲) و معنی بیت اینگونه می‌شود: تاکنون چنین چمنی ندیده‌ام؛ گویی که از نظر تن و پیکر (بافت و ترکیب) مانند بهشت (سرسبزی بهشت) است.

ز زلف و خطش گفته دانا چنین
حبش تاختن برده تا ملک چین
(بیت ۱۶۷۸۰)

آیدنلو «ملک چین» را ناظر بر شکنج زلف یار دانسته است (زرین‌قبانامه، ۱۳۹۳، تعلیقات: ۱۳۴۴) که به عقیده نگارنده، معنای صحیحی نیست. با توجه به سنت ادبی، حبش استعاره از زلف و خط سیاه یار است و ملک چین که مردمانش سپیدپوست‌اند، استعاره از رخسار سپید یار است. پس بیت اینگونه معنی می‌دهد: زلف سیاه و خط یار بر عارض سپید او، مانند یورش حبشیان سیاه‌پوست به سرزمین چینیان سپیدپوست است.

جهان‌بخش جنگی چه زین‌سان شنید
لب از کینه او به دندان گزید
برانگیخت از جا دمان ابلقان
سلح بسته بر یال گرز گران
(بیت ۱۹۱۲۰-۱۹۱۲۱)

مصحح محترم «بستن» را «تکیه‌دادن» معنی کرده است (رک. زرین‌قبانامه، ۱۳۹۳، تعلیقات: ۱۳۵۲)؛ درحالی‌که چنین معنایی در متون ادبی، تا جایی که نگارنده تحقیق کرده است، سابقه ندارد.

به نظر می‌رسد مصحح محترم، بیت را به اشتباه خوانده است. در خوانش صحیح بیت، پس از «بسته» باید توفقی کرد (کاما گذاشت)؛ از این رو، دو جمله «سلح بسته» و «بر یال، گرز گران»، جمله‌حالیه است و معنی بیت اینگونه می‌شود: جهان‌بخش، ابلق دمان خود را از جای برانگیخت؛ درحالی‌که سلاح بر خود بسته و گرز گران را بر یالش تکیه داده بود.

۶-۲ ویرایش و سجاوندی ابیات

سجاوندی کاربرد نشانه‌هایی در متن است که خواندن و در نتیجه فهم مطلب را آسان و به رفع برخی ابهامات کمک می‌کند (خدایار و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۰۳). در تصحیح یک متن باید با کاربرد بهترین شکل از این قواعد خوانشی صحیح به خواننده ارائه شود. در تصحیح زرین‌قبانامه، در بسیاری موارد، از قواعد سجاوندی استفاده نشده است و در ابیات استفاده‌شده نیز این نشانه‌ها گاهی به درستی اعمال نشده است؛ نمونه:

ســـــراقه بترســـــید از آن نامـــــدار
بدو گفت برگو که ای؟ ای سوار
(بیت ۱۲۰۲۲)

علامت سؤال در بیت بالا باید پس از «ای سوار» بیاید، نه «که ای»؛ زیرا علامت سؤال در پایان جمله سؤالی می‌آید و اگر مصرع دوم بیت را به نثر روان برگردانیم، اینگونه می‌شود: «به او گفت ای سوار، بگو که هستی (که ای)؟».

گوان و دلیران ایـــــران زمـــــین
چنینـــــانند هنگـــــام پیکار و کـــــین
از این گرز تو پشـــــه نایـــــد به درد
چنینـــــ باشد آیین مردان مرد
(بیت ۱۲۴۶۵-۱۲۴۶۶)

ابیات بالا، جملاتی پرسشی است؛ از این رو لازم است در پایان هر دو بیت از علامت سؤال (؟) استفاده شود.

چه سائید در زیر زنجیر و غل همی یاد دارید از بزم و مُل
(بیت ۱۲۴۸۶)

بیت پرسشی است؛ از این رو در پایان هر دو مصرع باید از علامت سؤال استفاده شود.

بدین زور و بازو هزبر بلا گرفتگی بدان گونه نر ازدها
(بیت ۱۲۸۹۵)

با توجه به پرسشی بودن بیت، در پایان مصرع دوم باید علامت پرسش گذاشته شود.

در سرنویس صفحه ۹۱۲ اینگونه آمده است: «گفتار در فروبردن اژدهای شهر فریلاس، دیو را». در این جمله، ویرگول در جای درستی به کار نرفته است و باید پس از واژه «شهر» گذاشته شود: «گفتار در فروبردن اژدهای شهر، فریلاس دیو را».

به جنگی کریمان ثنا گسترید که ای؟ مثل تو در زمانه ندید
(بیت ۴۲۴۶)

آوردن علامت پرسش پس از «که ای» صحیح نیست؛ زیرا بهرام، کریمان را می‌شناسد و بنابراین از هویت او سؤال نمی‌کند؛ بلکه معنی جمله چنین است: «ای تو ای که کسی مانندت را در زمانه ندیده است». تعداد ابیات بسیار زیادی در متن وجود دارد که باید برای خوانش درستشان از نشانه‌های سجاوندی استفاده کرد و یا در این تصحیح، از علامت‌های سجاوندی در آن ابیات به‌درستی استفاده نشده است؛ نگارنده برای نمونه به چند بیت بالا بسنده کرد.

۳- نتیجه‌گیری

منظومه شاهنامه اسدی (زرین‌قبا نامه) که تا چندی پیش، از جمله متون کمترشناخته‌شده ادبیات حماسی به شمار می‌آمد، در سال ۱۳۹۳ به کوشش سجاد آیدنلو تصحیح و چاپ شد. در ضبط، تصحیح و تعلیق این منظومه، مواردی وجود دارد که نیازمند بازنگری است؛ از این رو نگارنده این مقاله، موارد زیر را برای بررسی و بازنگری پیشنهاد داد:

الف) در متن منظومه، بیشتر سرنویس‌ها جابه‌جا هستند؛ بنابراین لازم است همگی در جای اصلی خود قرار گیرند؛

ب) اصلاح غلط‌های فراوان چاپی که موجب خوانش نادرست متن شده است؛

ج) بازنگری در ضبط بعضی ابیات؛

د) بازنگری و اصلاح شرح و تعلیق بعضی واژگان و ابیات؛

ه) ویراستاری و سجاوندی درست متن.

پی‌نوشت

۱. نام این منظومه در دست‌نویس آن، *شاهنامه اسدی* است و *زرین‌قبانامه* عنوانی است که مصحح محترم برای آن برگزیده است؛ از این رو در این مقاله از عنوان اصلی این منظومه، یعنی *شاهنامه اسدی* استفاده می‌کنیم و عنوان *زرین‌قبانامه* را در پرانتز می‌آوریم.

منابع

۱. آیدنلو، سجاد (۱۳۹۲ الف). «برخی نکات و بن‌مایه‌های داستانی منظومه‌ی پهلوانی - عامیانه‌ی زرین‌قبانامه»، *فصلنامه فرهنگ و ادبیات عامه*، دوره ۱، شماره ۱، ۱-۴۰.
۲. _____ (۱۳۹۲ ب). «چند واژه نادر و نویافته در منظومه پهلوانی زرین‌قبانامه»، *فصلنامه متن‌شناسی ادب فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان*، سال ۴۹، دوره جدید سال ۵، شماره ۲، پیاپی ۱۸، ۲۱-۳۸.
۳. _____ (۱۳۹۳). «زرین‌قبانامه، منظومه پهلوانی ناشناخته»، *فصلنامه زبان و ادبیات فارسی (دانشگاه خوارزمی)*، سال ۲۲، شماره ۲۲، ۷-۳۸.
۴. _____ (۱۳۹۷). «نقد و تحلیل «تصحیح شبرنگ‌نامه»، داستان رستم و پسر دیو سپید»، *ماهنامه پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی*، سال ۱۸، شماره ۲، ۱-۲۹.
۵. ارژنگی، کامران (۱۳۹۷). «چو زرین‌قبایش بخوانی رواست؟؛ نقد و بررسی زرین‌قبانامه (منظومه حماسی شاهنامه اسدی)»، *نقد کتاب ادبیات و هنر، پاییز و زمستان*، ۱۱۱-۱۲۴.
۶. حافظ، شمس‌الدین محمد (۱۳۸۲). *دیوان*، به کوشش قاسم غنی و محمد قزوینی، تهران: ساحل.
۷. خلف تبریزی، محمدحسین (۱۳۹۳). *برهان قاطع*، به کوشش محمد معین، تهران: امیرکبیر.
۸. خیام‌پور، عبدالرسول (۱۳۴۴). *دستور زبان فارسی*، تبریز: کتابفروشی تهران، چاپ پنجم.
۹. خدایار، ابراهیم؛ ذوالفقاری، حسن (۱۳۹۲). *شیوه‌نامه ویرایش*، تهران: دانشگاه تربیت مدرس، چاپ دوم.
۱۰. خطیب رهبر، خلیل (۱۳۶۷). *حرف اضافه و ربط*، تهران: سعدی.
۱۱. دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷). *لغت‌نامه*، تهران: دانشگاه تهران.
۱۲. راوندی، محمد بن علی بن سلیمان (۱۳۸۶). *راحة الصدور و آية الصدور*، تصحیح محمد اقبال، تهران: اساطیر.
۱۳. *زرین‌قبانامه* (۱۳۹۳). مقدمه، تصحیح و تعلیقات سجاد آیدنلو، تهران: سخن.
۱۴. *سام‌نامه* (۱۳۹۲). تصحیح وحید رویانی، تهران: میراث مکتوب.
۱۵. سلطانی‌گردفرامرزی، علی (۱۳۷۲). *سیمرغ در قلمرو فرهنگ ایران*، تهران: مبتکران.
۱۶. سعدی، مصلح‌الدین (۱۳۸۱). *بوستان*، به کوشش خلیل خطیب رهبر، [بی‌جا]: صفی‌علیشاه، چاپ ششم.
۱۷. *شاهنامه نقالان طومار مرشد عباس زریری* (۱۳۹۶). ۵ جلد، ویرایش جلیل دوستخواه، تهران: ققنوس.
۱۸. قآنی شیرازی (۱۳۸۷). *دیوان*، تصحیح مجید مشفق، تهران: سنایی.
۱۹. قائمی، فرزاد (۱۳۹۱). «معرفی انتقادی، متن‌شناسی و نقد متنی حماسه ناشناخته شاهنامه اسدی»، *جستارهای ادبی*، شماره ۱۷۸، ۱۰۵-۱۳۱.
۲۰. _____ (۱۳۹۵). «متن‌شناسی انتقادی (نقد متنی) نسخ یکی از نظیره‌های شاهنامه فردوسی و ارائه الگوی عملی جدیدی برای ارزیابی کیفی - کمی نسخ یک متن به یاری مطالعه موردی»، *مجموعه مقاله‌های همایش شاهنامه پس از شاهنامه*، مشهد: آستان قدس رضوی، به‌نشر، ۱۰۱-۱۳۲.

۲۱. _____ (۱۳۹۴). «بررسی متن‌شناختی جایگاه سلیمان^(ع) در روند تکوین حماسه‌های ایرانی»، *متن‌شناسی ادب فارسی*، شماره ۴، پیاپی ۲۴، ۱۱۷-۱۳۶.
۲۲. _____ (۱۳۹۸). «تبلور ادبی عرفان اشراقی در ادبیات شفاهی شیعه پیشاصفوی (مطالعه موردی شاهنامه اسدی)» *مجله پژوهشنامه عرفان*، دوره ۱۱، شماره ۲۱، ۱۰۵-۱۲۵.
۲۳. _____ (۱۳۹۵). «بررسی سنت‌های قصه‌خوانی - نقالی و ساختار روایی «دایره‌ای» در حماسه‌های شفاهی بنیاد (بر مبنای مطالعه تطبیقی و موردی سنت‌های نمایشی و ادبی)»، *کهن‌نامه ادب فارسی*، زمستان ۱۳۹۵، دوره ۷، شماره ۴، ۱۰۱-۱۳۲.
۲۴. محمد پادشاه (۱۳۶۳). *فرهنگ آندراج*، زیر نظر محمد دبیرسیاقی، تهران: کتابفروشی خیام.
۲۵. مشکین‌نامه طومار نقالی حسین بابا مشکین (۱۳۸۶). به اهتمام داوود فتحعلی بیگی، تهران: نمایش، چاپ دوم.
۲۶. معین، محمد (۱۳۹۱). *فرهنگ معین*، ج ۶، تهران: امیرکبیر، چاپ سوم.
۲۷. نظامی گنجوی (۱۳۷۸). *کلیات خسرو و شیرین*، ج ۲، تصحیح وحید دستگری، به اهتمام پرویز بابایی، تهران: نشر علم، چاپ سوم.

۲۸. Farzad Ghaemi, Azra Ghandeharion (2019). "When Literature and Religion Intertwine: Rostam as a Pre-Historic Iranian Hero or the Shi'itic Missionary? (Asadi Shahnameh)". *Forum for World Literature Studies* / Vol.11 No.2 June.